

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Філологічний факультет
Кафедра загального та прикладного мовознавства

Завідувач кафедри

Володимир ГУТОРОВ
(підпис) (ініціали, прізвище)
«__» _____ 2023р.

**Двомовність в Україні (на матеріалі опитування
уродженців Полтавської області)**

Кваліфікаційна робота
студентки 4 курсу
першого (бакалаврського) рівня
спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035.10 прикладна лінгвістика
освітньо-професійної програми
«Прикладна лінгвістика та англійська мова»
Магері Катерини Миколаївни

Керівник
Крапива Юлія Василівна,
канд. філол. наук, доцент, доцент закладу вищої
освіти кафедри загального та прикладного
мовознавства

Оцінка
за національною шкалою _____

Кількість балів: _____

Голова комісії

Ігор Чорний

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Харків – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДВОМОВНОСТІ.....	5
1.1. Двомовність та суміжні поняття.....	5
1.2. Типологія двомовних ситуацій	8
1.3. Мовна політика та мовне планування.....	12
Висновки до розділу 1	16
РОЗДІЛ 2. МОВНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ	18
2.1. Причини та наслідки двомовності в Україні.....	18
2.2. Суржик	22
2.3. Динаміка мовної ситуації в Україні	26
Висновки до розділу 2	30
РОЗДІЛ 3. ОПИТУВАННЯ УРОДЖЕНЦІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЩОДО ДВОМОВНОСТІ В УКРАЇНІ.....	31
3.1. Інформація про учасників опитування	31
3.2. Аналіз відповідей респондентів	33
3.3. Пропозиції щодо удосконалення мовної компетенції окремих індивідів	42
Висновки до розділу 3	47
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	50

ВСТУП

Актуальність роботи. Питання двомовності не можливо переоцінити, адже мова є основою державності. Дане явище виникає там, де під впливом часу та різних чинників можна спостерігати використання одним індивідом двох мов у повсякденній комунікації або ж для задоволення власних потреб, що беззаперечно здійснює постійний вплив на обидві мови. Це в свою чергу вимагає систематичних досліджень.

Мовне питання є дуже важливим у сучасному українському суспільстві, особливо це стосується впливу російської мови на різні сфери нашого життя.

Кваліфікаційну роботу виконано у науковому семінарі «Теоретичні та прикладні аспекти соціолінгвістики» відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри загального та прикладного мовознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Мета дослідження полягає в ознайомленні з мовною ситуацією в Україні та її аналізі, вивченні явища двомовності як чинника, що впливає на неї, а також проведенні опитування уродженців Полтавської області для розуміння наочності та аналізу цієї ситуації в даний момент.

Метою передбачено вирішення таких **завдань**:

- 1) визначити поняття «двомовність» і порівняти його з суміжними поняттями;
- 2) ознайомитись з поняттями мовної політики та мовного планування;
- 3) заналізувати причини та наслідки двомовності в Україні;
- 4) визначити поняття «суржик» та прослідкувати його вплив на мовну ситуацію на Полтавщині;
- 5) проаналізувати динаміку мовної ситуації в Україні;
- 6) провести опитування уродженців Полтавської області та здійснити його аналіз.

Об'єкт дослідження – мовна ситуація в Україні, вплив на неї двомовності та суміжних понять.

Предмет дослідження – явище двомовності в Україні, причини його виникнення, вплив на мовну ситуацію України та наслідки даного впливу.

При написанні роботи були використані різні **методи дослідження**, основними з них є описовий (для опису характеристик досліджуваного та суміжних понять) та кількісний метод (для узагальнення та аналізу даних, отриманих після проведення опитування), а також метод контекстного аналізу для конкретизування значення багатозначних слів відповідно до контексту.

Теоретико-методологічною основою роботи є дослідження та аналіз робіт українських і зарубіжних вчених, котрі працювали для розвитку лінгвістики, досліджували двомовність, суміжні поняття та їх вплив на різні сфери життя. Найчастіше використовувались роботи Наталії Матвєєвої [Матвєєва, 2021], Олесі Палінської [Палінська, 2004], Джошуа Фішмана [Fishman, 2003] та багатьох інших.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в узагальненні понять, пов'язаних з білінгвізмом, порівнянні їх одне з одним, проведенні опитування уродженців Полтавської області станом саме на 2023-й рік, адже під впливом важливих історичних подій мовна ситуація стрімко змінюється, та аналізі отриманих у ході вищезгаданого результатів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання в курсі соціолінгвістики, під час проведення наукових семінарів та при проведенні майбутніх досліджень, пов'язаних з двомовністю та мовною ситуацією.

Апробація результатів роботи відбувалась під час наукового семінару «Теоретичні та прикладні аспекти соціолінгвістики».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури (57 позицій). Загальний обсяг дослідження – 49 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДВОМОВНОСТІ

1.1. Двомовність та суміжні поняття

За останні кілька десятиліть наш світ докорінно змінився, і ці зміни стосувались дуже багатьох сфер нашого життя. Іноді їх можна помітити неозброєним оком, але часом буває так, що для їх виявлення потрібно провести не одне дослідження. Якщо розвиток нових технологій можна легко прослідкувати та виявити, то мовні зміни – це явище унікальне, яке потребує особливої уваги та постійних досліджень. А все це не лише тому, що до мови надходять нові слова та терміни з розвитком суспільства, а й тому, що люди мають гнучке мислення, що може підлаштовуватись під різні обставини, особливо в плані комунікації. І поняття двомовності нам це чудово доводить.

Двомовність є надзвичайно цікавим та складним явищем. Його досліджують не лише філологи, але й соціологи, психологи та інші дослідники. У кожному напрямі свої визначення і трактування цього поняття, але ми маємо їх узагальнити, щоб отримати пояснення, що буде зрозумілим для кожного.

Для початку треба пояснити, що ж саме являє собою двомовність. При дослідженні цього явища доцільно використовувати і синонімічне поняття «білінгвізм». В. Брицин подавав таке визначення даного поняття у енциклопедії «Українська мова»: «Білінгвізм – це практика індивідуального або колективного використання двох мов у рамках однієї держави або соціальної спільноти у відповідних комунікативних сферах» [Брицин, 2007, с. 553].

О. Палінська під білінгвізмом розуміє «здатність індивіда чи мовної спільноти по чергово використовувати дві мови (у випадку полілінгвізму – декілька мов) для забезпечення комунікативних потреб» [Палінська, 2004,

с. 5]. Тобто використання нерідної мови, а саме тієї, якою людина не володіла з народження, для задоволення власних потреб можна називати білінгвізмом.

У різних працях поряд білінгвізмом або двомовністю багато науковців згадують таке поняття, як диглосія. Цей термін було уперше використано 1959 року американським дослідником Чарльзом Фергюсоном. Він вважав, що диглосією є два або більше різновиди мови, яку використовують задля задоволення тих чи інших потреб [Diglossia, 1995, p. 17].

Цим поняттям також цікавився і американський соціолог та лінгвіст Джошуа Фішман. Він увів ширше поняття та зазначав, що дане явище можна спостерігати як в багатомовних суспільствах, в яких кілька мов визнані на офіційному рівні, так і там, де одна мова утворює різні діалекти чи реєстри, що використовуються у спілкуванні [Фішман, 2003, с. 359].

В будь-якому разі дане явище вказує на осмислений вибір мови для спілкування. Він завжди усвідомлений та не стосується уподобань мовця, а використовується залежно від вимоги суспільства.

Як бачимо, обидва трактування певною мірою різняться між собою. Багато дослідників у галузі соціології схильні вважати, що диглосією не є одночасне використання літературної мови та різного роду її діалектів. Один з дослідників, що працював у галузі лінгвістики, Гайнц Клосс був схильним до того, щоб розділити явище диглосії на внутрішню та зовнішню. Взаємодію мови з похідними від неї діалектами він назвав внутрішньою диглосією, а з іншими мовами – зовнішньою [Узунов, 2014, с. 176].

Тож у чому полягає різниця між диглосією та білінгвізмом? Насамперед важливим є те, що у явищі двомовності, як було сказано вище, рівень володіння однієї мови майже такий, як й іншої. Тобто це означає, що не кожен, хто опанував іноземну мову навіть на найвищому рівні, зможе назвати себе білінгвом. Носієм можна вважати особу тільки в тому випадку, якщо вона засвоїла мову ще в дитячому віці, часто не докладаючи навіть значних зусиль та активно її використовує. Диглосія ж є ширшим поняттям.

Тут взаємодію мов або діалектів не можна прослідкувати на прикладі однієї людини.

Продовжуючи розглядати білінгвізм, варто згадати про його класифікацію за ступенем поширеності. Деякі науковці пропонували розрізняти індивідуальний, груповий та масовий білінгвізм [Мацнєва, 2016, с. 5]. З самої назви кожного пункту зрозуміло, що індивідуальний білінгвізм розглядається на базі аналізу особистості. Не варто плутати поняття груповий та масовий білінгвізм, адже перший стосується певних відносно невеликих груп людей, що об'єднані спільними ознаками. А от масовий білінгвізм є ширшим поняттям і може розглядатися навіть на рівні держави.

Якщо об'єднати груповий та масовий білінгвізм, то для його аналізу так чи інакше потрібно розглядати це явище на рівні особистості шляхом опитування або анкетування.

Індивідуальний білінгвізм може бути пов'язаний з колективним і залежати від його розвитку. На це можуть впливати різні чинники (історичні, етнографічні та ін.). Поряд з цим, він також може існувати самотійно, на що часто впливають чинники соціальні. Наприклад, україномовні батьки, які переїхали в Канаду, маючи трирічну дитину, скоріше за все будуть виховувати білінгва, який з дитинства вважатиме рідною як англійську, так і українську мову. Це буде білінгвізм на індивідуальному рівні. А от україномовна родина, що живе в Полтавській області та досконало володіє російською, може буди об'єктом дослідження як колективного, так і індивідуального білінгвізму, якщо розглядати кожного її члена окремо, бо для жителів цієї місцевості поширення даного явища є характерним.

З цього робимо висновок, що індивідуальний білінгвізм може існувати самотійно, на відміну від колективного, досліджуючи який ми спираємось на аналіз окремих особистостей.

Також варто згадати ще одне явище, з яким часто зустрічаються вчені-лінгвісти при дослідженні двомовності, що має назву інтерференція. Даний термін у філологію надійшов шляхом запозичення його з фізики і наразі не

має остаточного і чіткого визначення для мовознавців. Б. Гавранек стверджував, що його ввели представники Празької лінгвістичної школи [Гавранек, 1972, с. 94]. Наразі дане явище частіше за все розуміють як накладання різних мовних систем [Ткаченко, 1971, с. 62], або ж як взаємопроникнення мов [Мартине, 1963, с. 366].

Все ж сутність цього поняття можемо визначити пристосуванням однієї мови до тієї, якою володіє слухач, в процесі чого можуть змінюватися норми як однієї, так й іншої мови. Досліджуване нами явище двомовності разом з багатомовністю може сприяти прояву мовної інтерференції у міжкультурному спілкуванні.

Дане поняття напряду пов'язане з білінгвізмом, адже при використанні двох мов в одному суспільстві вплив однієї на іншу неминучий. Навіть якщо прийняти той факт, що на території, де явище білінгвізму надзвичайно поширене, не кожен буде двомовним, то при спілкуванні і обміні інформацією неможливо уникнути асиміляції та змін у лексичному складі чи інших розділах мов.

Підсумувавши вищезгадане варто зазначити, що явище двомовності, як і будь-яке інше, не може існувати без суміжних понять. Вони з'являються як і внаслідок дослідження двомовності, так і шляхом аналізу інших питань. Найголовнішим з того, що відрізняє двомовність серед всього іншого, є те, що індивід використовує дві повноцінні мови, якими володіє на рівні носія задля задоволення власних комунікативних потреб.

1.2. Типологія двомовних ситуацій

Білінгвізм є надзвичайно цікавим для вивчення явищем. Є велика кількість робіт присвячених цьому та суміжним поняттям, у тому числі й мовним ситуаціям. Найкраще розглядати двомовність саме на їх прикладі. У соціолінгвістиці вони є одним з ключових предметів вивчення. Чому ж вони

є такими важливими для нас? Це тому, що саме мовні ситуації є плацдармом для розвитку двомовності.

Для початку визначмо що ж таке мовна ситуація. У енциклопедії «Українська мова» В. Брицин визначав мовну ситуацію як становище, «пов'язане зі способом задоволення комунікативних потреб суспільства за допомогою однієї або кількох мов; форми існування мови або сукупності мов у межах певної спільноти» [Курінний, 2007, с. 366]. Іншими словами, ті ситуації, коли мова безпосередньо використовується для задоволення різного роду потреб, і те, як це відбувається в межах конкретних соціальних груп. Цьому варто приділити увагу, адже розвиток мови відбувається саме під час її використання.

Мовні ситуації загалом найчастіше поділяють на одномовні (прості) та багатомовні (складні). Також можна зустріти інші назви для простих і складних: ендоглосні та екзоглосні відповідно.

Одномовними можна вважати ті, в яких одна основна мова спілкування має похідні форми (діалекти, говірки тощо) [Матвеева, 2021, с. 21]. Мовець самостійно обирає, як йому спілкуватись в залежності від ситуації та середовища. Тобто тут є місце для літературної та нелітературної форми, але обов'язковою умовою є те, що це все одна й та сама мова.

Ці ситуації найчастіше зумовлені історичними та геополітичними чинниками. Тобто у середовищі з часом можуть утворюватися різні похідні однієї мови, що частіше за все відбувається під впливом сусідніх мов та культур. Якщо брати великі проміжки часу, то цей вплив може здійснюватися не лише на утворення нових форм мови – а й на зміну основної. Саме тут і буде доречним знову згадати явище інтерференції, яке полягає у пристосуванні мови, що використовується, до рідної мови слухача.

Багатомовні ж ситуації в свою чергу є наслідком використання індивідами декількох різних мов. Тут визначення мови для спілкування теж відбувається під впливом оточення, потреби та середовища [Матвеева, 2021, с. 21]. Якщо ж розглядати ті ситуації, де у розпорядженні мовця є лише дві різні мови, то

вони будуть називатися двомовними ситуаціями. У нашому ж дослідженні їм приділяється основна увага, адже саме через них в сучасній соціолінгвістиці й існує те поняття, що найбільше цікавить нас в даному аналізі, а саме білінгвізм, або ж двомовність, що характеризується здатністю особи почергово користуватися двома мовами.

Також мовні ситуації описують за якісними, кількісними чи оцінними поняттями.

Якщо розглядати якісні ознаки, то вони мають наступні характеристики: 1) спорідненість та неспорідненість ідіом, їх структурно-типологічні відношення; 2) різні мови або ж різновиди однієї (сюди також відносяться діалекти та територіальні розбіжності); 3) рівнозначність чи нерівнозначність ідіом; 4) характеристика переважаючого на державному рівні ідіома (у нашій державі вагомим місцем займає історичний аспект поєднання двох мов, а саме української та російської); 5) особливості розселення носіїв мов.

Кількісні ознаки в свою чергу можна розділити в залежності від територіальних та часових рамок за такими критеріями: 1) кількість мов або її різновидів (діалектів), що використовується певною соціальною групою; 2) відносна кількість осіб, що користуються тією чи іншою мовою; 3) приблизна кількість сфер, в яких мова або її вид застосовується.

Що ж до оцінних ознак, то це більше про придатність мов або видів для комунікації, а також багатство їх культури [Соколова, 2018, с. 97].

Також можна виділити збалансовані та незбалансовані мовні ситуації. Ця класифікація базується на співвідношенні різних мов чи їх варіантів між собою. Що ж до перших, то вони зустрічаються надзвичайно рідко. Можна припустити, що їх навіть взагалі не існує. А все це тому, що у випадку збалансованих ситуацій обидві мови, або знову ж таки різновиди, виконують аналогічні комунікативні функції у соціумі [Соколова, 2018, с. 97]. Припущення про те, що їх може не існувати, базується на тому, що використання різних мов частіше за все і є зумовленим різними соціальними

чинниками та ситуаціями. Саме вони і є одними з головних причин зміни мови спілкування індивіда.

А от у випадку незбалансованих мовних ситуацій білінгвізм розкривається повніше. Одним із прикладів цього може бути явище диглосії, що ми розглядали у підрозділі 1.1. Тут для нас уже буде більш коректним визначення цього поняття, що подавав Джошуа Фішман, який говорив, що дане явище стосується не лише різновидів однієї мови, а й спостерігається в багатомовних суспільствах [Фішман, 2003, с. 359].

Мовні ситуації є яскравим об'єктом для дослідження, адже мають значний вплив на розвиток мови та поділяються на різні види. Тож не дивно, що для їх вивчення застосовують різноманітні методи. Часто дослідники використовують етнографічні, корпусні, якісні, кількісні методи тощо. Вони є важливим інструментом, а кожен з них відіграє значну роль у дослідженні мовних ситуацій [Dyudyuk, Kalyuzhna-Duliba, 2019, с. 17–107].

Зупинимось на кількох з них, щоб розуміти, як їх використовують. У книзі британських та американських авторів під назвою «Methods in Language and Social Interaction Research» у розділах 2 та 3 детально розповідається про кожен з них, а саме про те, що етнографічні методи зазвичай використовуються, коли говориться про конкретний культурний контекст. Їх можна показати на прикладі фокус-груп, структурованих інтерв'ю, спостереження тощо [Dyudyuk, Kalyuzhna-Duliba, 2019, с. 17–107].

Наступними можемо розглянути корпусні методи, що допомагають робити аналіз записів розмов чи великих за обсягом текстів. Їх, до речі, використовують у багатьох галузях лінгвістики та інших науках, бо вони дозволяють нам прослідкувати певні закономірності у мовному спілкуванні.

Якісні методи в свою чергу базуються на зборі саме якісних даних та подальшому їх аналізі. Вони спрямовані на те, щоб дати нам зрозуміти культурні та соціальні аспекти мовної комунікації.

До кількісних же методів ми можемо відносити анкетування, опитування, аналіз статистичних даних та багато інших. Їх суть полягає в зборі та аналізі

саме кількісних даних. Вони допомагають прослідкувати залежності між факторами комунікації та певними явищами.

Також в цій книзі описуються методи мікроаналізу. Вони є дуже цікавими, адже можуть дозволити нам проводити дослідження на рівні спілкування двох чи декількох учасників, а це допомагає виявляти різноманітні динамічні процеси в мовленні [Dyudyuk, Kalyuzhna-Duliba, 2019, с. 17–107].

Тож мовні ситуації є дійсно важливим та багатограним кроком на шляху до вивчення двомовності. Ми проговорили, що вони поділяються на ендоглосні та екзоглосні, тож можемо визначити, що в нашому дослідженні маємо розглядати саме екзоглосні, бо вони виникають, коли люди використовують кілька мов. Розглянувши методи дослідження мовних ситуацій, ми можемо набагато якісніше аналізувати їх.

1.3. Мовна політика та мовне планування

Ще одним поняттям, яке буде корисним для нашого дослідження є мовна політика. Воно теж має кілька трактувань, але тут вони більш чіткі та відповідають одне одному. Для прикладу, Богдан Ажнюк, український мовознавець, вважав, що мовною політикою є заходи, що здійснюються системою органів законодавчої, виконавчої і судової влади, котрі спрямовані на покращення чи збереження наявної мовної ситуації в країні, захисту мови чи на інші аспекти [Ажнюк, 2019, с. 10].

Дане поняття також досліджував Девід Джонсон, професор прикладної лінгвістики в Шанхайському університеті, котрий вважав, що «мовна політика – це політичний механізм, що впливає на структуру, функції, використання чи засвоєння мови» [Johnson, 2013, с. 3].

Так чи інакше, але порівнюючи ці два трактування вчених з різних країн, ми можемо сказати, що вони обидва пов'язані з втручанням влади у мовну ситуацію країни. Це і не дивно, адже мова є невід'ємним атрибутом

державності. Через те, що під впливом різноманітних чинників вона здатна змінюватись, громадяни країни можуть адаптувати мову спілкування чи виступати за зміни на законодавчому рівні, і існує вплив влади на неї.

Говорячи про мовну політику, можемо розділити інформацію на кілька основних аспектів. Якщо почати з історичного, то можна сказати, що у кожній країні впроваджується різна мовна політика, що залежить від величезної кількості факторів. Для нашої ж держави дане питання набуває особливої актуальності, як і для всіх країн-вихідців з Радянського Союзу, саме тому, що мови цих країн піддавалися і досі піддаються просто колосальному впливу російської мови тією чи іншою мірою для кожної. Більше трьох з половиною сотень років українська мова була залежна не лише від СРСР, а перед цим і від Російської Імперії, та після цього – Російської Федерації. Це якщо говорити про вплив саме російської мови, але не варто забувати, що протягом всього часу свого існування наша мова, як і будь-яка інша, зазнавала впливу і від інших держав, а це вже матеріал для окремого дослідження. Зараз в Україні активно впроваджується мовна політика, що спрямована на збереження, збагачення та поширення державної, тобто української, мови та мінімізацію впливу з боку сусідньої держави на її розвиток. Але ми маємо розуміти, що це не легкий процес, який може тривати дуже довгий час.

Щодо конституційно-правового аспекту, то варто зазначити, що він теж є дуже важливим для української мови як державної. Ця мова є єдиною державною в Україні, тому вона посідає важливе місце в конституційному житті країни. У статті 10 Конституції України сказано, що Українська мова є державною мовою в Україні, але кожен має право на свободу виразу своїх думок та перекладу їх на будь-яку мову за власним вибором. [Конституція України]. Законодавча база з регулювання мовної політики України включає в себе закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Він встановлює вимоги до використання мови у всіх сферах суспільного життя країни та забезпечення її функціонування. До

законодавчих актів, які регулюють політику України, також належать Закон «Про мови», Закон «Про національні меншини в Україні», Закон «Про телебачення і радіомовлення», Закон «Про охорону культурної спадщини» та інші.

Що до соціокультурного аспекту, то найбільш визначним моментом, пов'язаним з ним, можна назвати визнання української офіційною мовою у 1991 році, коли Україна здобула незалежність від Радянського Союзу. З того часу державною є українська мова, але в країні визнаються й мови національних меншин.

Та питання мовної політики є дуже болючим для українців, адже ще в 2014 році, почались радикальні зміни, що мали на меті зменшити вплив російської мови в країні. Так, як частка російськомовного населення на той час все ще залишалась надзвичайно великою, питання мовної політики стояло досить гостро.

Окрім цього, в нашій державі активно відбувається боротьба за збереження мовних меншин, зокрема кримськотатарської та угорської мови. Хоч влада і підтримує заходи з їх розвитку, та все ж продовжує здійснювати контроль над використанням національної мови в мас-медіа, державних установах та в сфері обслуговування.

Але, незважаючи на це, досить довгий час в нашому медіа просторі велику кількість уваги привертала до себе російська мова. Ми могли вільно слухати новини, дивитися фільми, мультфільми чи серіали цією мовою на українському телебаченні. Величезна кількість журналів, статей, книг публікувалися та видавалися саме російською як загальнодоступною для широкого загалу. Це все створювало ілюзію спорідненості наших мов, адже значна частина українців володіли цією мовою від народження саме через цей факт.

Мовна політика інших країн світу може відрізнятись, адже на це впливає велика кількість факторів, які мінімум кількість державних мов. Наприклад, у тих країнах, де їх кілька, вона може бути спрямована на рівноправність

мовних груп та збереження мовної різноманітності. Наприклад, у Бельгії офіційними є три мови, а саме: нідерландська, французька й німецька. У цій країні мовна політика спрямована на забезпеченні рівноправності мовних груп.

А от в країнах, де офіційною є лише одна мова, зазвичай зусилля спрямовують на розвиток, збереження та просування саме її, як-от в Україні, як ми вже зазначили.

Мовна політика є важливим питанням не лише під час лінгвістичних досліджень, вона впливає на економіку, міжнародні відносини та на інші сфери функціонування держави.

Говорячи про мовну політику, ми не можемо не згадати про мовне планування, що є відмінним поняттям від мовної політики, хоч і тісно з ним пов'язане. В Радянському союзі було прийнято вважати їх тотожними та називати «мовне будівництво». Але в кінці 1990-х років Любов Лазаренко проаналізувала роботи французького соціолінгвіста Л.-Ж. Кальве та пояснила мовну політику як комплекс заходів, котрі впливають на стосунки між мовою та суспільним життям. Мовне ж планування, на її думку, уже є впровадженням цієї політики [Лазаренко, 2002, с 6].

Також мовною політикою можна вважати систему офіційних та неофіційних рішень та дій, котрі взаємопов'язані з певним суспільством і використанням мови в ньому, а саме у сфері політики, культури, освіти та державного управління [Лазаренко, 2002, с 6].

Тобто ми можемо сказати, що до мовного планування відносяться саме дії, що виконуються в певному суспільстві та спрямовані на конкретний результат.

Головними завданнями, які постають перед даним поняттям, є розвиток обраної однієї чи кількох державних мов, шляхом створення стимулу, який потрібен для впровадження її у мовленнєву практику. Ним може бути обов'язкове складання іспиту на знання мови для отримання громадянства, чи досконале володіння мовою для роботи в певних сферах. В будь-кому

разі, головною метою є якнайбільше сприяння розвитку, збереженню, поширенню та стандартизації державної мови і забезпечення можливості якісної міжнародної комунікації.

Як і більшість складних процесів, мовне планування можна розділити на певні етапи. Ейнар Гауген, американський лінгвіст, у своїй праці виділяв саме такі:

- 1) етап відбору, протягом якого мають ухвалювати рішення, котрі стосуються напрацьованих форм;
- 2) етап кодифікації, а саме встановлення лексичних, орфографічних та граматичних правил;
- 3) імплементація, тобто втілення в життя прийнятих раніше рішень;
- 4) та етап розбудови, розвитку та адаптації мови до вимог суспільства. [Naugen, 2011, p. 627].

Якщо говорити про типи, то можемо виокремити таких два, а іноді й три, а саме: статусне та корпусне планування та планування мовної освіти. Перше можна охарактеризувати як те, що визначає мову в суспільстві, та регулює її статус серед інших мов. Друге ж пов'язане з внутрішньою її будовою, тобто орфографією, термінологією тощо.

Планування мовної освіти зараз є надзвичайно важливим, адже воно напряду впливає на майбутній розвиток мови шляхом управління системою освіти, котре допомагає удосконалювати грамотність носіїв, статус мови та її розповсюдженість [Міністерство освіти і науки України, 2022].

Висновки до розділу 1

У процесі визначення основних понять ми спостерігали ряд суміжних, що виникають поряд з двомовністю чи синонімічним до неї білінгвізмом. Всі вони так чи інакше пов'язані між собою та важливі для розуміння обраного нами явища. Двомовність полягає у свідомому використанні особою двох

різних мов. Тут йдеться саме про мови, а не їх похідні. Аналізуючи праці вчених, ми виявили, що існує колективний та індивідуальний білінгвізм. Необхідно згадати, що індивідуальний білінгвізм часто пов'язаний з колективним.

Також важливим питанням є диглосія як різновиди мови, що використовуються для задоволення потреб у спілкуванні. Було також уведено поняття інтерференції, що полягає у пристосуванні однієї мови до тієї, якою паралельно володіє слухач. Під впливом даного явища часто відбуваються зміни норм обох мов.

Також було виявлено зв'язок визначених раніше понять з простими та складними мовними ситуаціями, а саме інтерференції для одномовної та диглосії для багатомовної. Було проговорено про поділ цих ситуацій, а саме на ендоглосні та екзоглосні, та вказано, що в дослідженні маємо спиратися саме на другі.

Не залишилась без уваги й мовна політика, а саме її історичний, конституційно-правовий та соціокультурний аспекти, розглянуто також було й мовне планування, його етапи та типи. Наша держава невпинно рухається у напрямку змін та покращення мовної ситуації в країні, головне, щоб кожен громадянин намагався цьому сприяти.

РОЗДІЛ 2. МОВНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ

2.1. Причини та наслідки двомовності в Україні

Україна – надзвичайно багата держава, адже на весь світ вона славиться своєю історією, мовою та культурою. Саме мова є однією з головних ознак державності. Вона безумовно пов'язана з іншими як культурними, так й історичними аспектами. В Україні наразі існує лише одна державна мова. Нею є українська, але це не означає, що на території нашої країни не функціонують інші мови та їх утворення.

Найпоширенішою є державна мова. Саме її найчастіше використовують для задоволення більшості комунікативних потреб наші громадяни. Нею проводиться навчання в освітніх закладах, це мова сфери обслуговування, ділового та міжособистісного спілкування.

Незважаючи на все це, у нашій країні поряд з державною співіснують й інші мови: румунська, болгарська, угорська, білоруська, кримськотатарська, польська, словацька, грецька та багато інших.

Своєму поширенню вони завдячують головною мірою геополітичним, а також історичним та соціальним чинникам. Наявність тієї мови, що переважає у спілкуванні громадян сусідніх держав, як-от польської, білоруської, російської, словацької, угорської та інших, є вдалим прикладом впливу геополітичних чинників. Ці мови є одними з найбільш поширених на території нашої держави. Але так само як вони впливають на мовну ситуацію України, їх сусідні держави впливають і на них, що знову ж таки стосується мовних змін і на нашій території.

Значну увагу слід приділити історичним чинникам. Якщо ж геополітичні більшою мірою впливали на поширеність мови на прикордонних ділянках, то історичні є більш складними. Вони значною мірою вплинули на те, що мова проникає в центральні частини країни. Все це відбувається через війни,

репресії тощо. Ми знаємо про величезну кількість історичних подій, пов'язаних з геноцидом українського народу, штучно створених для пригноблення нашої культури, мови та самоідентичності. Це і голодомор в 1932–1933 роках, і розстріляне відродження, і масові заборони друку українською мовою. Це не могло не накласти свій відбиток на збільшення частки російськомовного населення в рази.

Також варто згадати про те, що за ілюзією об'єднаності в Радянському Союзі ховалося те, що росіян розселяли по території України, просто відправляючи їх на практику після університету, у довгострокові відрядження, чи на роботу. Переважна більшість з них створювали сім'ї та залишались жити в Україні, а їх діти ставали білінгвами, або взагалі говорили лише російською.

Прикладом впливу соціальних чинників теж можуть бути міграції людей з одного мовного середовища в інше. При цьому часто вони не обмежуються територіями найближчих за розташуванням держав. Цим можна пояснити наявність великої української діаспори, наприклад, в Канаді. Передумови для міграції можуть бути абсолютно різними: економічна ситуація в країні, що змушує громадян шукати способи заробітку в різних куточках світу, розвиток наукового потенціалу (перебування громадян за кордоном за різними програмами обміну), особисті причини та багато інших.

Також до соціальних чинників можемо віднести розмежування населення на сільське та міське. Звісно, що цьому також передували і певні історичні події, але той факт, що протягом довгого часу на території нашої країни жителі міст говорили російською, що, на жаль, здавалось ознакою освіченості, не давав багатьом містянам переходити на рідну мову лише через потенційний осуд з боку суспільства.

Ще одним чинником, що впливає на поширення двомовності, є соціально-економічний. Тут теж не обійшлося без впливу історичних подій, адже після розпаду Радянського Союзу Україна мала встояти як самостійна держава і в

економічному плані, а шлях взаємин з російськомовними партнерами не видавався тоді дивним чи неправильним.

Як ми розуміємо зараз, ще однією причиною, хочемо ми того чи ні, була російська пропаганда. Вона прослідковується всюди. Одні тільки російські фільми та серіали, орієнтовані на широкий загал, де україномовні громадяни нашої держави виставляються дивакуватими та навіть дикуватими селянами, вкладали в голови мільйонів людей стереотипні думки про недолугість нашої мови.

Для нас же наразі головним питанням залишається вплив російської мови на ситуацію України. Ми вже згадали про різні чинники, кожен з яких, вплинув і на розвиток явища українсько-російської двомовності.

Двомовними можуть бути як громадяни України, що користуються двома мовами для задоволення комунікативних потреб, так і громадяни сусідньої держави, які вільно володіють нашою мовою та користуються нею поруч зі своєю.

При цьому цікавим фактом є і те, що під впливом двомовності в Україні білінгвами можуть бути як україномовні українці, що засвоїли російську на підсвідомому рівні, так і російськомовні громадяни нашої країни, для яких рідною все ж є російська, але де державна мова від цього не втрачає своєї важливості.

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України розглянув це питання у своїй праці «Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом» і виявив, що при дослідженні рівня знань англійської, української та російської мов виявили, що: «українською мовою можуть читати, писати і говорити 71% всього дорослого населення» [ШіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. С. 398] Якщо брати до уваги лише українців, то вільно володіють державною мовою серед них 82% [ШіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. С. 398].

Вплив інших мов завжди несе за собою наслідки. Російська мова ж в свою чергу спричинила інтенсивне поширення явища білінгвізму серед наших

громадян. Ми вже зазначили, що на території нашої держави є значна кількість російськомовних українців. Про це свідчить опитування, яке 2017 року провели науковці Інституту української мови НАНУ та Гіссенський інститут славістичних студій в Німеччині. На питання «Чи згодні Ви з твердженням, що українська мова є одним з атрибутів державності України?» ствердно відповіли 79,7% опитуваних; коли мова йшла про те, чи зобов'язані громадяни України володіти державною мовою, 90,1% погодилися, а от знання російської як обов'язковий елемент підтримало лише 33,2% [Білецька, 2017, с 8].

І найголовніше те, що рідною мовою українську вважають 64.1% респондентів, а російську 17.1%. Коли ж мова йшла про визнання рідною обох, то за виступили 17.4%, Інша ж мова, крім поданих, є рідною лише для 0.8% опитуваних [Білецька, 2017, с. 8].

Українсько-російська двомовність на території нашої держави накладає значний відбиток на культуру українського народу. Так ми можемо побачити, як наші митці використовують російську мову у своїй творчості. Для прикладу можемо взяти Миколу Гоголя, що народився на території сучасної Полтавської області, та його відомі твори «Вечори на хуторі поблизу Диканьки», «Миргород» та інші [Барабаш, 2005, с. 3]. До російської мови у своїй творчості звертався і Тарас Шевченко. Одним з найпопулярніших його творів, що написаний цією мовою, є драма «Назар Стодоля». Вони були опубліковані саме російською мовою, хоча їх написання було б нездійсненним без української культури.

Не можливо не згадати, що в Україні досить довгий час впливу російської мови піддавався й кінематограф, музика та інші види мистецтва, а також наука. Але за останній рік ситуація докорінно змінилася. Сьогодні українська мова є в топі світових музичних чартів, є найпопулярнішою в Україні для творчості. Майже кожен російськомовний артист чи митець сьогодні перейшов на українську хоча б в приватному житті, а це надзвичайно тішить.

Сьогодні наша мова в буквальному сенсі розквітає, народжується заново. Держава піклується про її розвиток, люди намагаються все частіше нею говорити і, що важливо, говорити правильно. Стало модним вивчати її, позбавляючись суржику, росіянізмів та кальки.

Ми вже згадували, що при одночасному функціонування кількох мов у суспільстві, не можливо уникнути їх впливу і одна на одну, тобто явища інтерференції. Це призводить як і до змін в самій мові, так і до утворення різних діалектів, говірок тощо.

2.2. Суржик

Саме під час одночасного використання двох мов і з'явилося поняття, про яке ми не можемо не згадати у роботі, а саме суржик. Він є дуже цікавим явищем при дослідженні двомовності, адже здавна використовувався для комунікації та продовжує побутувати зараз.

Асиметричний широкомасштабний білінгвізм не лише спричинив зовнішнє скорочення сфери використання української мови. Він «знищує» її зсередини, активізуючи процес змішування російської та української мов. Кожен громадянин, який говорить українською та живе в російськомовному місті, постійно перебуває під сильним тиском такого середовища. Тут знову впливає явище інтерференції.

Коли відносини між двома мовами нерівні, коли одна з них вторгається в простір іншої і поглинає його, одностороннє втручання переростає в суміш двох мов, що відбувається в усному спілкуванні їх носіїв. Руйнування її системи пронизує майже всі рівні мови: фонетику, лексику, граматику.

Двомовність на території певної країни, котра побутує довгий час, не може не впливати на неї. Цей вплив, насправді жахливий, тому ми маємо говорити також і про значне вживання суржику, коли характеризуємо мовну ситуацію в Україні.

То що є являє собою суржик? Його часто визначають як хаотичне змішування мов, переважно двох. Це поняття не можна назвати повністю синонімічним до поняття білінгвізму, адже тут важко зрозуміти де закінчується одна мова, а де починається інша [Клярська, Тарасенко, 2019, с. 1]. Тож зустрічається воно найчастіше в побутовому усному та писемному мовленні, де поєднана граматики та лексика двох мов, але не дотримані норми літературної мови.

Даючи визначення поданому терміну, ми маємо згадати і ймовірні варіанти його походження. Звернувшись до статті «Суржик: історія виникнення та становлення» Олександра Пономарів, можемо сказати, що він теж виділяв кілька версій, однією з яких був варіант походження від слова «сурга», що в перекладі означає «бруд», чи «багнука». Малось на увазі, що змішання і утворює такий стан у мові. Він також називав це поняття хворобою мови, від якої ми повинні лікуватись [Пономарів, 2009, с 3].

Це поняття може існувати в різних формах. Частіше за все його розділяють на той, домінуючою мовою якого є українська, та на той, де переважаючою є російська [Клярська, Тарасенко, 2019, с. 1]. Використання цих форм також буде відрізнятися в різних регіонах країни. Російська буде домінувати там, де територія поширення суржику ближче до території поширення цієї мови. Так само і з українською відповідно.

Якщо ж говорити загально про території поширення цього побутового явища, то можемо сказати, що воно займає певне місце у спілкуванні жителів багатьох регіонів України, а також деяких місцевостей в Росії, де проживає українське населення.

Київський міжнародний інститут соціології 2003 року провів дослідження поширеності суржику в мовленні населення на території різних регіонів України. 2,3% становив показник «суржикомовності» в Західному регіоні України, майже 22% – у Східно-Центральному, а загальний показник склав 12%. [Сербенська, 2002, с. 7]. Але ці дані є дуже відносними, бо немає

чіткого розмежування між постійним вживанням суржику та частковим його використанням.

Через те, що в основі суржику лежить суміш двох мов, його часто плутають з діалектом чи іншими схожими поняттями. Але варто зазначити, що це не одне й те ж саме. Діалектом називають місцеві особливості мови суспільства, поширені на певній території, або ж просто місцевий різновид мови [Мартине, 1963, с. 420]. Але відмінністю тут є те, що ці особливості не набувають такого широкого масштабу, як у випадку суржику. Також варто сказати про те, що суржик часто асоціюється у нас саме з поєднання української та російської мови. Якщо поряд з цим поняттям нічого не зазначається, то прийнято і вживати його по відношенню саме до цих двох мов. Що до етимології, то вона дійсно асоціюється з даним поняттям.

Так, як використання двох мов впливає на їх особливості, суржик теж вносить свої корективи в наше сприйняття літературних норм. Зараз можна помітити, що значна частина українців, переходячи на літературну українську мову, робить типові помилки, говорячи «у більшості випадків» замість «здебільшого», «відноситися до когось», коли доречно вжити «ставитися до когось» тощо. З часом такі помилки можуть закріплюватися у мові та ставати літературною нормою.

Тож дане явище поширилося на території нашої держави під впливом різних чинників, воно так глибоко укорінилося у свідомості багатьох українців, що іноді буває важко відрізнити його від норми. За таких обставин може здатися, що суржик гальмує розвиток нашої мови, але часто буває навпаки. Так, деякі слова, їх форми та сталі вирази з плином часу можуть стати архаїзмами, якщо їх не продовжуватимуть використовувати, але навіть такі зміни, є розвитком нашої мови.

Якщо ж говорити все таки більш детально про історичні причини розвитку цього явища, то звісно можемо припускати, що важливим фактором був умисний вплив та намагання витіснити українську мову на території нашої держави. Це, звісно ж, не легкий процес, адже завжди знайдуться ті, хто

продовжуватиме користуватися своєю рідною мовою, та попри це, хоч російській так і не вдалося витіснити українську, та вона проникла настільки глибоко, що зараз пересічні українці часом не можуть відрізнити кальку, суржик та росіянізми від літературної мови. Можемо знову навести кілька неочевидних прикладів вживання суржику, а саме: «в деякій мір»і, «відмінити», «не дивлячись на», «у цьому році», «в двох словах» та багато-багато інших сполучень слів, котрі часто живуть у нашій свідомості та видаються українськими. Замість них доречно вживати такі: «деякою мірою», «скасувати», «незважаючи на», «цього року» та «двома словами» відповідно.

Звучить страшно, так воно насправді і є. Принаймні було до певного часу. Сьогодні ж ситуація набагато краща. Ми вже говорили, що величезна кількість людей зараз переходить на українську мову та все менше вживає російську навіть в своєму повсякденному житті, що не може не радувати. А в період активного розвитку соціальних мереж неможливо уникнути розвитку контенту, що буде задовольняти цю потребу. Тому все частіше ми можемо бачити навчальні відео та статті, котрі показують нам важливість уникання суржикізмів та розказують, чим їх замінити.

Тепер ситуація видається кращою, але тут теж не все так просто. На нашу думку, проаналізувавши всі вищезгадані факти, можемо сказати, що найближчим часом суржик нікуди не зникне, а буде навіть активніше поширюватись. Це все тому, що процес впливу двох мов одна на одну нікуди не дівається з переходом окремих індивідів з російської на українську, а навпаки загострюється. Російськомовні громадяни активно використовують суржикізми в своєму мовленні і від цього нікуди не подітись. Кожен з нас має намагатись очищувати свою мову від них, але не варто забувати, що повністю від них позбутись назавжди не вийде. Деякі слова все одно залишаться в активному вжитку, а з часом навіть увійдуть до літературної мови, адже це і є процес її формування.

Тож не варто боятися суржику. Він, звісно, є ворогом мови, але ми маємо просто діяти, займаючи свою активну позицію у суспільстві щодо цього. Або

хоча б впливати на це в контексті особистого використання тих чи інших слів. Саме тоді наша мова буде ще більше розквітати та все менше піддаватись впливу інших комунікативних засобів.

2.3. Динаміка мовної ситуації в Україні

Одним із головних питань, які ми розглянемо при дослідженні двомовності на території України є динаміка мовної ситуації. Маємо розуміти, що кожна мова та її статус в суспільстві має властивість змінюватись. Вже було сказано про купу чинників, які на це впливають, але маємо також прослідкувати і те, як саме все змінювалось, порівнявши різні проміжки часу.

В рамках одного дослідження ми не можемо розглянути кожен період в історії становлення мови. Тому тут порівняємо динаміку мовної ситуації в Україні, починаючи з 1991 року, адже це саме той рік, коли Українська держава здобула незалежність та стала на шлях розвитку власної мови та культури, та до сьогодення.

Варто спочатку згадати момент, коли українська мова стала офіційною державною, а це був саме 1989 рік. Тоді світ побачив Закон про мови в Українській РСР. Він мав сприяти розвитку нашої державності та суверенітету, що було надзвичайно важливим в той час [Закон «Про мови в Українській РСР»..., 1998]. Саме цей документ і мав на меті визначити роль нашої мови на світовій арені як державної, хоч Україна тоді ще і не була самостійною державою.

Не дивно, що саме це дало поштовх до розвитку освіти, культури та безлічі інших сфер в пострадянській Україні. Тому мусимо згадати, що 1990 року з'їзд КПУ прийняв Декларацію про державний суверенітет УРСР [Декларація про державний суверенітет України..., ел. ресурс]. З того часу

Українська республіка отримала право на самостійне врегулювання питань освіти та культури.

Ці події були знаковими, адже українська мова почала звучати в багатьох школах, на різних культурних заходах, коли за кілька років до того переважна кількість міських дітей навіть не знали її та не могли вільно нею спілкуватися.

Після революційних історичних подій 2013–2014 років в Україні зросла увага та інтерес до розвитку та процвітання державної мови. Це звісно через те, що, як ми вже говорили, мова є нашою зброєю та силою у боротьбі з ворогом. Все більше українських артистів та громадських діячів перейшли на українську мову у спілкуванні та почали творити саме українською. Збільшилась і частка україномовного контенту, але, як виявилось, в той момент ми могли і мали зробити набагато більше.

Попри все в Україні продовжувала побутувати російська, а українську досі вважала мовою села певна частка населення.

Протягом багатьох років відбувався процес активної декомунізації, що розпочався приблизно в період настання нашої незалежності. Через те, що роками українська переживала процес русифікації, коли величезну кількість слів замінювали на певні аналоги, що були більш схожі на російські, щоб створити ілюзію спорідненості наших мов. То тепер ми мали пройти зворотний шлях, щоб повернути самоідентичність та унікальність нашої мови. Звісно, що це дуже нелегкий процес, який відбувається дотепер. Але величезна кількість слів уже знімилась, та укорінилась у нашому сприйнятті як літературна норма. Можемо навести приклад. Багато з нас знає слово «автозавод», але мало хто здогадується, що раніше на позначення даного поняття використовували інше, а саме «автомобілярня». Якщо порівняти його з російським «автозавод», то стає зрозумілим причина таких змін, якою керувалась пропаганда [Репресовані слова..., ел. ресурс].

Саме через це велика кількість людей досі продовжує вважати наші мови надзвичайно близькими, але це не так. Погляньмо на слово «безглядний»,

більшість з нас не здогадується, що воно може означати. А сучасним аналогом йому в українській мові є «абсолютний». І це вражає, адже в російській мові є ідентичне по звучанню та значенню слово [Репресовані слова..., ел. ресурс].

Тож протягом тривалого часу ми намагаємось потроху повертати своїй мові втрачених рис. Про це свідчить і новий правопис, котрий став чинним з 22 травня 2019 року. Тому тепер в літературному спілкуванні можемо зустріти слова: «любови», «радості», «гідности», «соли» та сміливо вживати літеру «и» в кінці них, що було неправильно з 1990-х років та до 2019 року [Український правопис, 2019].

Також маємо згадати закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної», відповідно до статті 30 якого від 16 січня 2021 року кожен громадянин має право на обслуговування українською мовою в усіх сферах. Також там зазначалось, що інформація про всі товари теж має надаватись виключно державною мовою. Тобто українською мали обслуговувати не лише в державних установах, але й в магазинах, ресторанах та будь-яких інших закладах. Перехід на іншу мову дозволяється виключно після прямого прохання клієнта [Закон України «Про забезпечення...», ел. ресурс].

Подібні заходи не обмежують прав та свобод людини у виборі мови спілкування, але дозволяють регулювати використання мови для зміцнення її як символу державності та національної ідентичності нашої країни.

Після 24 лютого 2022 року динаміка мовної ситуації в нашій країні почала змінюватися в прискорених темпах і продовжує до цього часу. Величезна кількість людей стала надзвичайно вмотивованою в цьому плані. Російська – мова ворога для переважної більшості українців, хоч двомовність наразі нікуди і не поділась. Мусимо визнати, що навіть в таких умовах зміни відбуваються хоч і швидко, але поступово. У перші місяці повномасштабного вторгнення головною метою було виживання та утримання кордонів нашої країни. Люди активно допомагали одне одному, займалися волонтерством і

працювали для перемоги. З плином часу все актуальнішим ставало мовне питання. Люди почали адаптуватись до реальних умов життя та розуміти важливість збереження державності, головним елементом якої і є мова, я ми вже говорили.

Наразі є ті, хто говорить російською, але їх частка зменшилась в рази. Зможемо прослідкувати це у наступному розділі.

Тепер важливим стало не лише володіння та спілкування українською мовою, а й боротьба за неї. Якщо ще кілька років тому українську вважали мовою села, то тепер майже кожен громадянин нашої держави готовий її захищати та удосконалювати.

Ми впевнено рухаємося до змін на краще, але, як стверджує Управління із захисту державної мови, цього року фіксують найбільшу кількість порушень мовного закону. Згідно з даними за 7 березня 2023 року протягом перших двох місяців до даної установи надійшло понад 450 звернень зі скаргами на недотримання мовного закону. Громадяни скаржаться на порушення в різних сферах: оформлення інтерне-ресурсів для здійснення обслуговування, в навчальних, медичних закладах, кафе чи ресторанах, та багатьох інших.

Фіксують подібні звернення переважно у великих містах України, а саме: Києві, Харкові, Одесі та інших [Мовний омбудсмен України, 2023].

Звісно, що такі речі обурюють громадян, але ми маємо разом відстоювати свої права та захищати нашу мову. Для повного знищення українсько-російської двомовності нам може бути мало і сотень років, але ми впевнено крокуємо до того, щоб зменшити її вплив. Головні етапи пройдено, а ними є усвідомлення громадянами важливості мови як атрибута державності, тому далі кожен з нас має плекати в собі любов до неї.

Звісно, що наша мова розвивалась набагато довший час. Вона є надзвичайно цікавою, складною та мелодійною. Кожен громадянин нашої держави має знати її історію, щоб розуміти, за що нам варто боротися сьогодні. Саме тоді, коли всі наші співвітчизники почнуть нею цікавитись, ми зможемо вберегти її, бо вона наразі є найважливішою зброєю, адже

протягом століть саме мову і використовували проти нас, що й спричинило розвиток українсько-російської двомовності.

Висновки до розділу 2

Українсько-російська двомовність в Україні набула свого поширення під впливом різних чинників: геополітичних, історичних, соціальних. Вона не просто з'явилась як явище на території нашої держави, а твердо закріпилася, що не може не здійснювати колосального впливу на розвиток нашої мови та культури, а також спричинила розвиток таких мовних утворень, як, наприклад, суржик.

Суржиком вважають змішування двох мов разом з їх одночасним використанням. Це явище, хоч і не є окремою літературною мовою, але так, як і двомовність, здійснює значний вплив на безліч аспектів нашого життя. Поширюється в залежності від частки російськомовного населення на територіях нашої держави.

Після обговорення причин та наслідків двомовності стало зрозуміло, що в Україні прослідковується позитивна динаміка мовної ситуації. Про це свідчить і зміна чинного правопису, і декомунізація мови, тобто визначення репресованих радянською владою слів та робота з ними, а також впровадження низки законів, що регулюють використання мови на державному рівні.

РОЗДІЛ 3. ОПИТУВАННЯ УРОДЖЕНЦІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЩОДО ДВОМОВНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Інформація про учасників опитування

У нашому дослідженні було розглянуто достатньо багато аспектів, що стосуються двомовності на території України та даного поняття в цілому. Ми познайомилися з різними визначеннями та твердженнями вчених. Але для того, щоб усвідомити актуальну ситуацію та стан речей, мали провести власне опитування, що й було зроблено.

Поняття двомовності дуже багатогранне. Ми можемо аналізувати праці різних дослідників, але важливо зазначити, що дане явище має відмінності в залежності від території поширення, навіть якщо не виходити за межі нашої держави. В рамках даного дослідження було б доречно визначити одну область і провести опитування уродженців саме звідти.

Для даного аналізу було обрано Полтавську область. При виборі враховувалась можливість проведення опитування на території обраної області та її розташування відносно кордонів. Це важливо, адже Полтавська область не межує з іншими державами і дослідження буде більш загальним.

Отже, у результаті було опитано 177 респондентів різних вікових груп. Всі вони є уродженцями Полтавської області, котрі на даний момент продовжують там проживати. Для реалізації було використано анкету, яка складається з 19 запитань. З них 18 були з вибором варіанта, та одне з відкритою відповіддю. Всі запитання, окрім віку респондентів, стосувались української чи російської мови, її поширення та використання.

Як ми сказали, учасники були різного віку. Маємо такі вікові категорії: перша – до 16 років; друга – від 16 до 24 років; третя – від 25 до 34; четверта – від 35 до 44; п'ята – від 45 до 54 та шоста – 55 років і старше.

До першої категорії входила переважна більшість школярів різних закладів та класів, яких вдалося опитати. Їх частка складає 13,6%, що становить 24 респонденти.

Ця вікова група була обрана для отримання найактуальнішої інформації щодо ставлення дітей та підлітків до двомовності та до української й російської мови в цілому. Також ми мали на меті прослідкувати актуальний стан речей в їхніх школах, щоб знати найбільш наближену до точної інформацію.

Ще однією з причин залучення даної вікової групи людей до нашого дослідження було те, що ми мали на меті донести важливість дослідження мови та всього, що пов'язано з нею до молодого покоління, адже саме вони і є майбутнім нашої держави.

До другої групи належать учасники трохи старшого віку, а саме, як ми вже зазначили, від 16 до 24 років. Серед них переважна більшість студентів українських вишів, котрі є уродженцями Полтавської області. В опитуванні брали участь респонденти, що навчаються на різних факультетах та спеціальностях, щоб дослідити ставлення людей, дотичних до різних сфер, а саме: аграрної, медицини, педагогіки та багатьох інших.

Учасників саме цієї вікової групи є найбільше у нашому опитуванні, тобто 35 осіб, що становить 19,8%.

Далі йде третя група, від 25 до 34 років. Це теж люди з різних сфер, а саме педагоги, медики, митці та інші. Їх частка склала 17,5%, тобто 31 респондент.

Далі йдуть учасники віком від 35 до 44, частка яких склала 18,1%, тобто 32 учасника. Тут знову були залучені люди з різних сфер, переважно культурної та педагогічної, котрі безпосередньо пов'язують своє життя з мовою.

П'ята група складає 15,8%, що становить 28 опитуваних віком від 45 до 54 років. Тут все майже аналогічно з попередньою групою.

Також мали на меті опитати учасників віком 55 років та старших, адже їх ставлення до двомовності могло кардинально змінюватись протягом життя,

враховуючи вплив різних чинників та історичних подій. Їх частка була чи не найменшою, а саме 24 респонденти, що склали 13,6%, але ми змогли отримати дійсно узагальнену картину.

Кількість опитуваних різних вікових груп приблизно однаково співвідносяться одне до одного, що є добре для нашого дослідження, тому відповіді маємо доволі загальні та наочні. Можемо переглянути діаграму, що й демонструє відсоткові співвідношення (див. рис. 3.1).

Вкажіть, будь ласка, вікову категорію, до якої Ви належите
177 відповідей

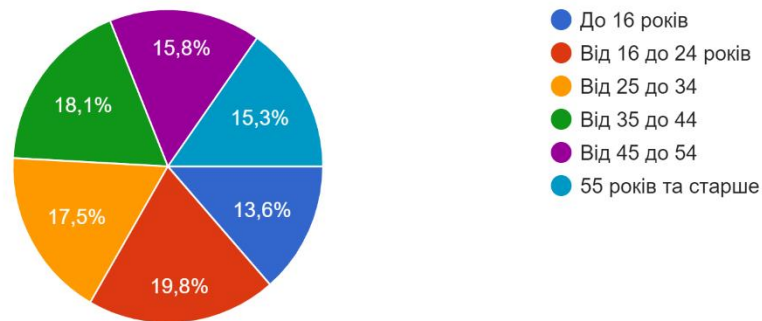

Рис. 3.1.

Вік респондентів

3.2. Аналіз відповідей респондентів

Перше питання нашої анкети стосувалось рідної мови, а саме тієї, що оточувала від народження. З варіантів була українська, яку обрали 92,7%, та російська, котра є рідною для 7,3% опитуваних (див. рис. 3.2). Це вже дає нам можливість зрозуміти, що в Полтавській області переважає українська мова.

Ще можемо сказати, що така велика частка україномовного населення означає, що Полтавська область, хоч і піддавалась впливу зі сходу, але не так сильно, як прикордонні населені пункти.

Яка Ваша рідна мова (та, що оточувала від народження)?
177 відповідей

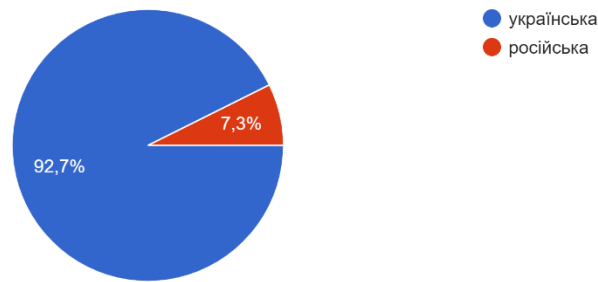

Рис. 3.2.

Рідна мова

Згідно з відповідями на наступне питання а саме «Якою мовою зараз спілкуєтесь у повсякденному житті?», більшість тих, для кого українська є рідною, продовжують нею спілкуватись. Можемо навіть припустити, що певна частка перейшла з російської на українську, адже маємо 94,9% україномовного населення серед опитуваних (див. рис. 3.3), що не може не радувати.

Якою мовою зараз спілкуєтесь у повсякденному житті?
177 відповідей

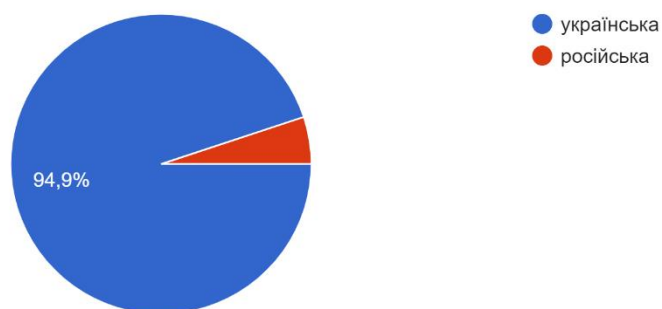

Рис. 3.3.

Мова спілкування у повсякденному житті

Наступне питання містило і варіанти відповідей, і опцію «інше», тож можемо розглянути ще кілька відповідей особисто від респондентів. А

звучало воно так: «Якою мовою проводилось (проводиться) навчання у Вашій школі?».

Якою мовою проводилось (проводиться) навчання у Вашій школі, університеті (тільки, якщо навчались на території Полтавської області)

177 відповідей

Рис. 3.4.

Мова навчання

Як бачимо з діаграми (див. рис. 3.4), то знову ж таки переважна більшість, а саме 94,4% опитуваних обрали саме українську мову. Це знову ж таки підтверджує той факт, що на Полтавську область русифікація наклала дещо менший відбиток, ніж на прикордонні. Але є і ті, хто обрав російську або ж вказав інші варіанти, що пов'язані з уживанням обох мов.

На запитання «Чи вивчали Ви у школі українську мову? (як окремий предмет)» ствердно відповіли 95,5% опитуваних, що означає, що українська мова активно вивчається у школах. Не вивчали її всього 8 респондентів зі 177, а саме представники старших вікових груп (див. рис. 3.5).

Чи вивчали Ви у школі українську мову? (як окремий предмет)
177 відповідей

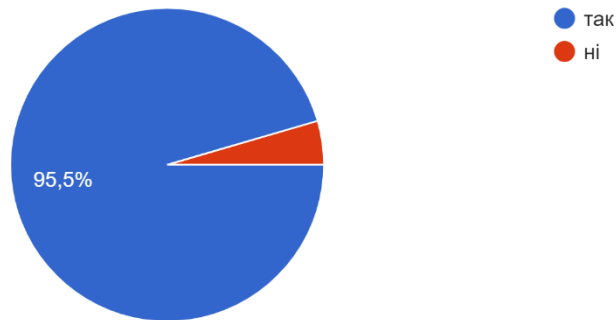

Рис. 3.5.

Вивчення української мови

Це вказує нам на те, що, як ми і говорили, з плином часу українська мова все більше поширюється в освітній сфері.

Коли ж мова йде про вивчення російської мови, то маємо такі результати: 85,9% респондентів відповіли ствердно, що означає, що 14,1% не мали такого предмета в школі (див. рис. 3.6). Хоч частка тих, хто вивчав цю мову й менша, але вона все одно залишається дуже високою. Тому ми можемо сказати, що побутування російської продовжувалось протягом багатьох років, хоч і не в усіх сферах.

Чи вивчали Ви в школі російську мову? (як окремий предмет)
177 відповідей

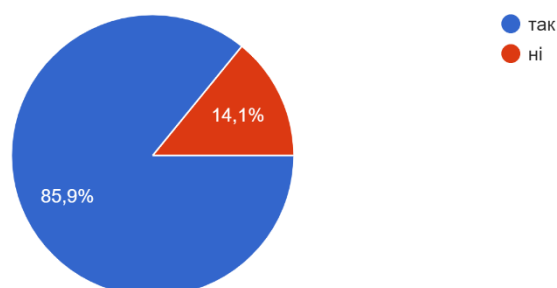

Рис. 3.6.

Вивчення російської мови

До речі, щодо сфер, то ми запитали респондентів, де вони використовують ту ж саму російську мову. Отримали відповіді, з яких розуміємо, що більшість опитуваних взагалі ніде не використовує російську мову зараз. Близько 10% стикається з нею для роботи чи навчання. Також респонденти зазначали, що можуть користуватися нею для спілкування з іноземцями чи родичами, а також для читання книг чи перегляду фільмів. Але частка тих, хто споживає контент російською мовою досить мала і складає близько 4%.

Наступним було питання «Якою мовою Вам легше висловлювати свої думки?». Тут російську обрали лише 7,3% опитуваних (див. рис. 3.7), що співвідноситься з кількістю людей, для яких ця мова є рідною.

Якою мовою Вам легше висловлювати свої думки?
177 відповідей

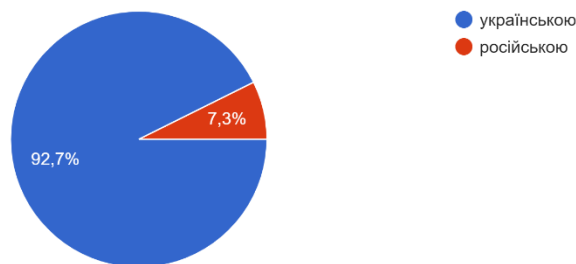

Рис. 3.7.

Мова, якою легше висловлювати свої думки

Якою мовою переважно спілкуються Ваші рідні
177 відповідей

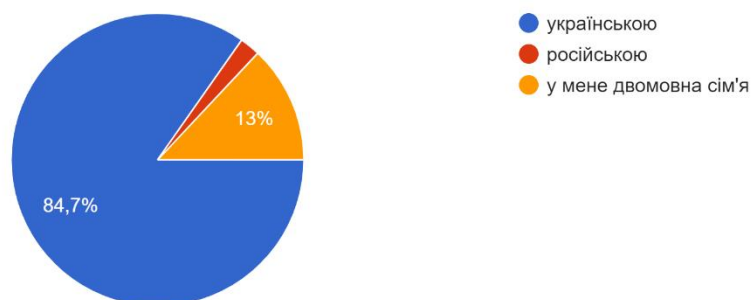

Рис. 3.8.

Мова спілкування в сім'ї

Далі респонденти мали визначити мову спілкування в сім'ї.

Тут знову переважає українська мова, що складає 84,7%. Російська мова становить 2,3%, а решта – 13% зазначили, що мають двомовну сім'ю (див. рис. 3.8). Це ще раз підтверджує актуальність досліджуваного нами явища, адже хоч українська мова і переважає, але двомовність займає значний відсоток.

Також респондентам було запропоновано відповісти на таке питання «Якщо рідною для Вас є українська, чи використовуєте Ви російські слова при спілкуванні нею? ».

Якщо рідною для Вас є українська, чи використовуєте ви російські слова при спілкуванні нею?

174 відповіді

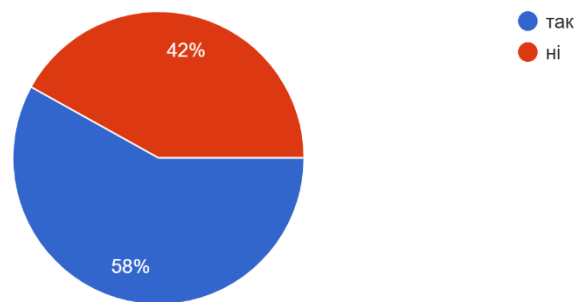

Рис. 3.9.

Використання російських слів під час спілкування українською мовою

Більшість респондентів відповіли ствердно, а саме 58% (див. рис. 3.9). Це може свідчити про те, що російська мова безпосередньо впливає на розвиток української, саме тому, що так міцно укорінювалась в нашій свідомості протягом стількох років.

На схоже питання, тільки для тих, рідною мовою кого є російська, відповіли ствердно, сказавши, що вживають українські слова в мовленні 54,8%. Майже схожий показник з попереднім, а отже можемо сказати, що мови безпосередньо впливають одна на одну, як би ми цього не хотіли.

Для того, щоб у цьому перекоонатися, додали до анкети ось таке питання: «Чи вважаєте Ви, що російська мова впливає на розвиток української?». На що лише 53,7% респондентів відповіли «так» (див. рис. 3.10). Ця цифра близька до тих, що ми отримували у попередніх питаннях, що не може заперечити впливу мов одна на одну.

Чи вважаєте Ви, що російська мова впливає на розвиток української?
177 відповідей

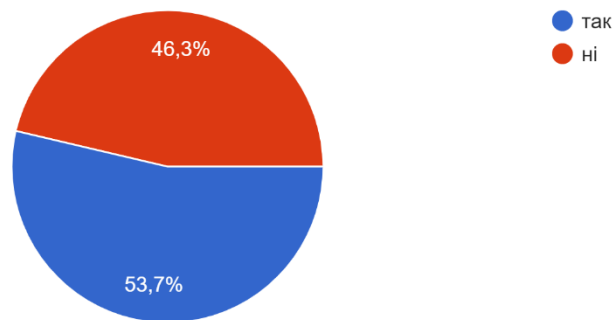

Рис. 3.10.

Наявність впливу російської мови на розвиток української

Якщо так, то чи вважаєте Ви цей вплив позитивним?
177 відповідей

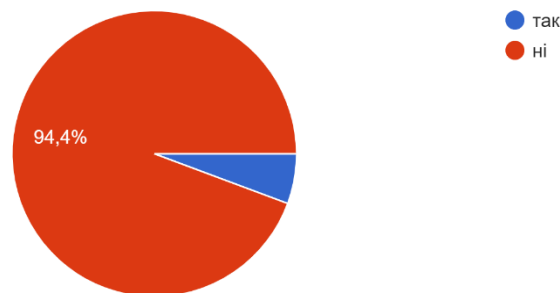

Рис. 3.11.

Оцінка впливу російської мови на розвиток української

Ми запитали, чи вважають респонденти цей вплив позитивним, на що переважна більшість відповіла «ні». 94,4% опитуваних вважають, що

російська мова негативно впливає на українську, що несе за собою не виправну шкоду для мови (див. рис. 3.11).

Наступне питання стосувалось безпосередньо літератури. Респонденти мали можливість обрати мову, якою найчастіше читають книги, з української та російської. У них також була можливість зазначити і свій варіант, що і зробила певна кількість учасників.

Якою мовою книги Ви найчастіше читаєте?

177 відповідей

Рис. 3.12.

Мова, якої читають книги

Тут ми теж бачимо, що переважаючою є українська на даний момент, а російська складає лише 13%. Українською книги читає 78,5% опитуваних (див. рис. 3.12). Багато хто також вказує, що після 24 лютого 2022 року почав читати виключно рідною мовою, хоч раніше все було по-іншому.

Це знову ж таки підтверджує наші твердження, подані в попередніх розділах, щодо більшої вмотивованості населення переходити на українську в різних сферах життя.

Якою мовою наразі спілкується переважна більшість Вашого оточення?

177 відповідей

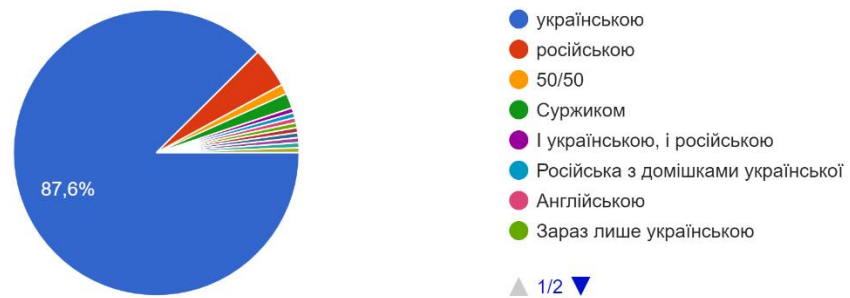

Рис. 3.13.

Мова, якою переважно спілкується оточення

Коли у респондентів запитали, якою мовою спілкується переважна більшість їх оточення, то знову ж таки великий відсоток опитуваних, а саме 87,6% обрали українську (див. рис. 3.13).

Більшість питань нашої анкети стосувалися присутності російської мови у повсякденному житті, саме тому респондентам було запропоновано відповісти на питання «Чи можливе, на Вашу думку, сучасне життя в Полтавській області без російської мови?». 92,7% людей вважають, що так, а це саме той шлях, до якого прагне більшість із нас. В цей же час 7,3% , що становить 13 осіб серед наших респондентів, вважають, що на даний час це неможливо (див. рис. 3.14).

Чи можливе, на Вашу думку, сучасне життя в Полтавській області без використання російської мови?

177 відповідей

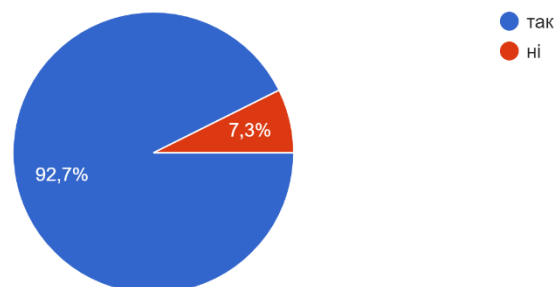

Рис. 3.14.

Оцінка можливості повністю відмовитися від російської мови

Ще одним було відкрите питання, з необов'язковою відповіддю, а саме: «Чому, на Вашу думку, в наш час ми можемо спостерігати явище українсько-російського білінгвізму в Полтавській області?»

Хтось вважає, що вивчення російської було нав'язаним нашому суспільству, тому ця мова залишається дуже поширеною, хтось бере до уваги наше розташування та відносну близькість до державних кордонів, але найчастіше зустрічається думка про те, що пропаганда довгий час нав'язувала українцям стереотипи, що російська є більш культурною та милозвучною мовою. Є думка також і про те, що на території області проживає велика кількість росіян, котрі переїхали туди ще за часів СРСР, що і спричинило розвиток двомовності.

М. Степаненко зазначав, що поняття регіональності мови дуже відносне. Вона не обмежується областями чи районами, при цьому функціонує як єдиний механізм. Він говорив: «Сучасна мова, яка побутує на Полтавщині, органічно вписана в контекст загальнонародної української мови» [Степаненко, 1998, с. 83]. Але ми ніяк не можемо за один день вплинути на українсько-російську двомовність, яка набувала поширення роками.

3.3. Пропозиції щодо удосконалення мовної компетенції окремих індивідів

Ми вже зрозуміли, наскільки двомовність є цікавим питанням та актуальною проблемою сьогодення. Про це свідчить і побутування її у музиці, кінематографі, в освітній, медичній та сфері обслуговування. Це все накладає неабиякий відбиток і на мову. Причому, як ми вже сказали, не лише на українську, а й на російську, адже певна кількість російськомовних громадян у повсякденному спілкуванні може вживати українські слова.

Маємо ще два нерозглянуті питання з анкети, що була надана респондентам-уродженцям Полтавської області, а саме «Як Ви ставились до використання російської мови на території України до 24.02.2022?». Більше, ніж половина респондентів, а саме 63,3% зазначили, що мали нейтральне ставлення, 31,1% – негативне, а 5,6% – позитивне (див. рис. 3.15).

Як Ви ставились до використання російської мови на території України до 24.02.2022?
177 відповідей

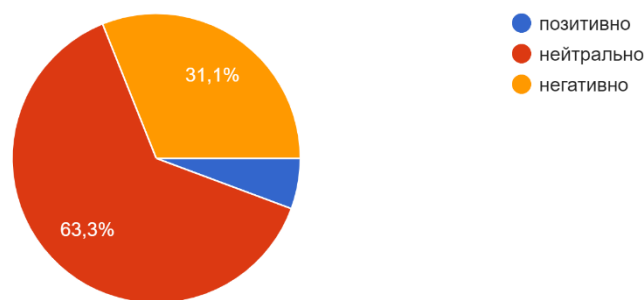

Рис. 3.15.
Ставлення до використання російської мови на території України до 24.02.2022 р.

Тобто можна сказати, що до початку повномасштабного російського вторгнення в Україну ситуація була доволі стабільна. Більшість людей не переймалися присутністю цієї мови у різних сферах життя. Більше того, як показує досвід, багато громадян активно споживали та створювали контент цією мовою навіть поза межами Полтавської області.

Але все змінилось з лютого 2022 року, про що свідчить і відповідь на останнє запитання нашої анкети. Воно звучить так: «Як Ви ставитеся до використання російської мови на території України зараз?»

Як Ви ставитесь до використання російської мови на території України зараз?
177 відповідей

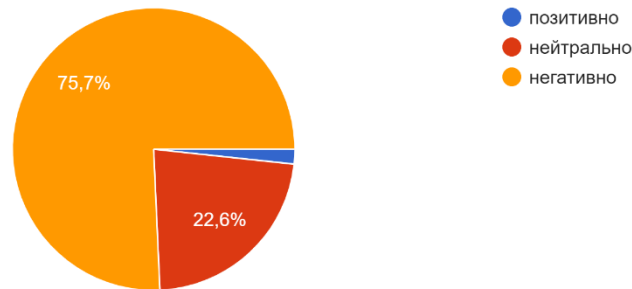

Рис. 3.16.

Ставлення до використання російської мови на території України зараз

Більшість людей вважає використання цієї мови негативним явищем, а саме 75,7% (див. рис. 3.16). Ця частка збільшилась більше, ніж в два рази за рік. Це й дає нам можливість зрозуміти першопричину зміни мовної ситуації та прослідкувати її на практиці. Також бачимо, що зменшилась частка тих, хто вважав даний вплив позитивним, хоч таких респондентів було і небагато. Тепер вона складає всього 1,7%, що дуже мало. 22,6% людей досі залишаються нейтральними, згідно з проведеним опитуванням, хоч їх частка теж суттєво зменшилась.

Це все свідчить про те, що глобальні історичні події можуть впливати на мовну ситуації як позитивно, так і негативно.

Рушійною силою на шляху до поліпшення мовної ситуації є удосконалення мовної компетенції окремих індивідів. Що для цього маємо робити, та які речі змінювати? Взагалі, як і в будь-якій глобальній проблемі, кожен має почати з себе, як би просто та банально це не було. Ми вже побачили, що різні історичні події здатні спричинити значну вмотивованість населення до певних дій, тому українці мають якнайактивніше цим користуватися.

Першим кроком, як би дивно це не звучало, кожен з нас має вивчити власну мову. Для цього варто щоденно її практикувати: читати літературу українською, дивитися фільми, споживати україномовний контент та працювати над поліпшенням своїх знань в цілому. Для цього зараз є величезна кількість ресурсів, які створюють самі ж українці. Наприклад, якщо раніше для нас могли бути цікавими різноманітні російськомовні програми по телебаченню чи в інтернеті, то зараз надзвичайної популярності набувають освітні проекти для простих громадян, як-от «Солов'їне шоу».

Це програма, яка почала з'являтися в соцмережах та здобула прихильність наших співвітчизників ще з літа 2022 року. Зараз вона вже транслюється і на телебаченні, що підтверджує попит на такого роду контент. Ведучими нового шоу наразі є Володимир Жогло та Катерина Тимошенко. Вони запрошують в свою студію двох відомих людей та проводять мовні конкурси для них. Це неабияк підігріває інтерес глядача, котрий намагається вгадати правильну відповідь разом з героями. Як зазначають автори, ця програма і покликана удосконалити мовну компетенцію українців, що наразі, як ніколи, актуально [СТБ запускає програму..., ел. ресурс].

Подібного роду шоу не тільки сприяють підвищенню мовної компетенції, а й створюють конкурентоспроможний контент на міжнародному ринку.

Дуже допоможе у поліпшенні мовної компетенції і абсолютна відмова від будь-якого російськомовного контенту, що наразі теж є абсолютно актуально. Ця теза переплітається з попередньою, бо і є напряду з нею пов'язана, але тут мається на увазі не лише споживання українського контенту, а й повна відмова від російського. Це не лише перестане засмічувати нашу мову, а й зменшить попит на російський контент, котрий приносить прибуток його країні-власниці.

Також важливим є не лише споживання україномовного контенту, а і його створення та популяризація. Сьогодні неабияку силу мають соціальні мережі, де кожен знаходить щось своє та робить туди певний внесок. Якщо комусь

здається, що його думка не важлива, то це не зовсім правильно. Важливо транслювати її та поширювати ідею необхідності вивчення рідної мови.

Сюди ж можна віднести і творчість (кінематограф, музика, література тощо). Зараз наші громадяни активно цим займаються, що поліпшує не лише їх мовну компетенцію, а й сприяє покращенню знань оточуючих. Нещодавно, а саме в березні 2023 року, світ побачила нова робота українських творців під назвою «Мавка. Лісова пісня». Це анімаційний фільм, створений в Україні. За основу було взято драму-феєрію «Лісова пісня» української письменниці Лесі Українки [«Мавка. Лісова пісня»..., ел. ресурс].

Це дуже сильна робота, яка за кілька місяців побила рекорди прокату не лише у вітчизняних кінотеатрах, а й за кордоном. Тому, чим більше подібного будуть створювати наші громадяни, тим частіше про нас чути світ, тим частіше про нашу мову будуть згадувати, і все більшої важливості вона набуватиме не лише серед наших співгромадян.

Також дуже важливо, щоб мовним питанням займалися не лише у виховних закладах, як це часто буває зараз, а й у сім'ї. Найпершими людьми, котрі здобувають авторитет у очах майбутнього покоління, є батьки. Саме вони змалечку мають транслювати своїм дітям не лише важливість вивчення мови, а й знайомити їх з культурою, звичаями, традиціями та історією. Ці речі прямо пов'язані, тому діти, котрі захоплюються власною державою, будуть з легкістю та нестримним бажанням опановувати і мову.

Ну і звісно, що освітня сфера теж має удосконалюватись та змінюватись. Дітям мають прививати не лише важливість вивчення мови, а й щире любов до неї. Наразі проводиться велика кількість позакласних заходів для дітей, навіть в умовах онлайн-навчання, але важливим етапом у їх проведенні має бути добровільна та активна залученість саме учнів, адже лише тоді це даватиме результат.

Також буде корисно проводити більше цікавих конкурсів на різних рівнях як для дітей, так і для дорослих. Учасники не лише будуть удосконалювати

свої знання при підготовці, вони будуть привертати увагу до важливості мовного питання та, знову ж таки, популяризувати його.

Ще одним важливим пунктом буде продовження впровадження різних мовних законів, що збільшуватиме кількість сфер побутування державної мови, але залишатиме за громадянами право на власний вибір мови для міжособистісної комунікації. А кожен громадян, в свою чергу, має свідомо ставитися до всіх правил та законів та дотримуватися їх.

Важливо не мовчати. Потрібно говорити, діяти і не зупинятися на досягнутому. Держава починається з кожного громадянина, а мова – з кожного її носія. Тому активні дії кожного з нас створять найкращі умови для покращення мовної компетенції не лише нас самих, а й оточуючих.

Висновки до розділу 3

Провівши практичну частину дослідження та проаналізувавши мовну ситуацію шляхом опитування уродженців Полтавської області щодо двомовності, можемо зробити висновок, що наразі вона є досить непоганою. Звісно, ми маємо постійно впроваджувати нові заходи для підтримання розвитку та побутування мови, але наразі видно хороший результат.

В рамках даного дослідження нам вдалося опитати 177 людей, що показало нам досить близьку до реальної картину мовної ситуації на території Полтавської області. А різні вікові та професійні особливості ще більше урізноманітнюють вибірку учасників, що створює гарні умови для аналізу.

З результатів анкетування бачимо, що українська побуває та переважає в усіх сферах життя на сьогодні, тож маємо плекати її, вивчати та поширювати. Ми запропонували низку варіантів, що допоможуть поліпшувати мовні навички як окремих індивідів, так і різних соціальних груп.

ВИСНОВКИ

Явище двомовності дуже цікаве та багатогранне. Воно здійснює неабиякий вплив на нашу свідомість, мову, культуру. Поруч з ним завжди розглядається ряд суміжних понять, адже розвиток мови є постійним та безперервним процесом, протягом якого проводяться дослідження, виявляються нові явища, що здійснюють вплив або ж допомагають досконаліше дослідити білінгвізм. Нами теж було визначено такі поняття та проаналізовано їх вплив на мовну ситуацію в Україні.

Так було виявлено, що існує колективний та індивідуальний білінгвізм, де другий часто напряму пов'язаний з першим. На розвиток нашої мови впливає і явище інтерференції, що й відбувається під впливом двомовності. Це і не дивно, бо саме поняття означає пристосування мов слухача і мовця одна до одної, що в перспективі не може не накладати на них відбиток.

Двомовність часто розглядають на прикладі мовних ситуацій. Ними вважають ті, в яких мова використовується для задоволення різних потреб. Їх описують за якісними, кількісними та оцінними поняттями. Можемо також говорити про збалансовані та незбалансовані мовні ситуації, одномовні та двомовні, а також про методи дослідження цих ситуацій. Всі вони важливі для дослідження явища двомовності та нерозривно з ним пов'язані.

Безпосередній вплив на білінгвізм здійснює й мовна політика та мовне планування. Їх важко не згадати у цьому дослідженні, адже це те, що безпосередньо пов'язане з умисними змінами мови на загальнодержавному рівні.

Як було зазначено в завданнях, ми мали проаналізувати причини та наслідки побутування двомовності в Україні. Її можуть спричиняти історичні, соціальні та інші чинники. Якщо мова здійснює неабиякий вплив на історію та культуру, то двомовність не буде винятком, а впливатиме ще й на неї (мову). Так само вплив здійснюватиме і українсько-російський суржик,

що став причиною побутування двомовності і міцно укорінився в свідомості багатьох жителів нашої держави.

Розглянувши динаміку мовної ситуації, бачимо позитивні риси. Це й не дивно, адже, як було зазначено, зміна правопису, декомунізація репресованих слів, різноманіття законів та контроль за їх дотриманням сприяють цим змінам.

Перед нами також стояло завдання проведення опитування уродженців Полтавської області, що дозволило прослідкувати вплив російської мови на ситуацію в Україні на прикладі ситуації в цій місцевості. Він звісно прослідковується, є досить вагомим, але не таким значним, як міг би бути, наприклад, у Харківській області.

Звісно, що ми не можемо повністю уникнути та позбутися наслідків подій та процесів, що відбувалися на території нашої держави протягом сотень років, але ми можемо досліджувати ситуацію, сприяти її поліпшенню та залучати до цього якнайбільше людей. Згідно з відповідями респондентів, значна частка населення в цьому зацікавлена та розуміє причини й наслідки побутування явища двомовності в Україні.

Ми маємо намагатися покращувати свою мовну компетенцію, для цього сучасний світ має низку шляхів та способів. Наразі майже кожен має доступ до соціальних мереж, телебачення, літератури тощо. Всі ці речі можуть стати надійними помічниками для кожного, якщо правильно ними користуватися. Всі ми також маємо пам'ятати про важливість виховання патріотизму та любові саме до державної мови у дітей батьками, що сприяє їхньому розумінню значення мови на державному рівні.

Після проведення даного дослідження можна з упевненістю сказати, що тема двомовності в Україні залишається актуальною і для подальшої роботи над нею, ширшого її розкриття та проведення опитування з більшою кількістю респондентів, що допоможе нам отримати ще більш точні результати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ажнюк Б. М. Мовна політика :європейські критерії і Україна. Українське мовознавство. Київ: КНУ імені Шевченка, 2019 №1(49). С 9-31.
2. Азарова Л. Двомовність: причини й наслідки. Вінницький національний технічний університет, 2017.
3. Барабаш Ю. Гоголезнавство в Україні й поза нею//Слово і час. 2005. С. 3.
4. Білецька І. Багатомовність та соціально-педагогічні засади мовної політики США//Уманський державний педагогічний університет імені П. Тичини, 2017. С. 1-12.
5. Бондар Т., Котиш О. Експериментальне дослідження динаміки мовної ситуації (український кейс)//Закарпатські філологічні студії. Вип. 17, Т. 2. Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 22–26.
6. Бондар О. І. Білінгвальна комунікація як лінгво-екологічна проблема//Записки з українського мовознавства. Збірник наукових праць, 2003. №12. С 352-360.
7. Вишняк О. Мовна ситуація та статус мов в Україні: динаміка, проблеми, перспективи. Київ: Інститут соціології НАН України, 2009. С. 78; 176
8. Гавранек Б. До проблеми змішання мов//ВД «Прогрес», 1972. С. 94-111.
9. Два слова про двомовність. URL: <https://uchoose.info/dvi-slovi-pro-dvomovnist/> (дата звернення 15.11.2022)
10. Декларація про державний суверенітет України (1990) [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12> (дата звернення: 15.03.2023)

11. Заблоцький В. Мовна політика в Україні: стан та напрями оптимізації. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2007.
12. Закон про мови в Українській РСР (1989). [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11> (дата звернення: 10.04.23)
13. Закон України Про забезпечення української мови як державної. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 28.04.2003)
14. Інформаційний збірник міністерства народної освіти УРСР №14, 1991
15. Клярська Г., Тарасенко О. Суржик – проблема українського суспільства та мовлення//Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету, 2019. С. 1-3.
16. Конституція України. Стаття 10 [онлайн]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n10> (дата звернення: 15.04.2023)
17. Курінний О. Мовний конфлікт України: Деякі уточнення//Науково-публіцистичний журнал-дайджест. Київ, 2007. №9/10. С. 3-8.
18. Курс історії української літературної мови/ред.: І. Білодід, 1961. С. 294
19. Лазаренко Л. Досвід мовних політик світу й українська перспектива. Українська мова, 2002. С 3-22.
20. Мавка. Лісова пісня у світовому прокаті: продюсерка про успіх мультфільму, сиквел і критику. URL: <https://suspilne.media/438489-mavka-lisova-pisna-u-svitovomu-prokati-produserka-pro-uspikh-multfilmu-sikvel-i-kritiku/> (дата звернення: 26.03.2023).

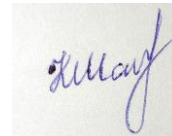
21. Мартине А. Основи загальної лінгвістики//ВД «Прогрес», 1963. С. 366-564.
22. Матвеева Н. Сучасна мовна ситуація (на матеріалі масового опитування 2017 року)//Мова: класичне – модерне – постмодерне. 2017. № 3. С. 52-59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Langcmp_2017_3_8 (дата звернення: 15.12.2021).
23. Матвеева Н. Білінгвізм та диглосія у студентському середовищі Києва. Мова і суспільство. Львів, 2019. С. 120-128
24. Матвеева Н. Мовна ситуація Києва (на матеріалі фокус-групових опитувань 2017 року)//Studia philologica. 2017. С. 166-171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stfil_2017_9_27 (дата звернення: 15.12.2021).
25. Матвеева Н. Українсько-російський білінгвізм і диглосія в сучасному комунікативному просторі Києва//Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, 2021. С. 21-45.
26. Мацнева Є. Проблема типології соціального білінгвізму//ВД «Молодий вчений», 2016. С. 5.
27. Міністерство освіти і науки України. (2019). «Український правопис». Київ: Державний центр науково-технічної та економічної інформації МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Pravopys.2019/ukr.prapopys-2019.pdf> (дата звернення: 25.02.2023)
28. Міністерство освіти і науки України. 2022. Мовна освіта [Електронний ресурс]. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/movna-osvita> (дата звернення: 12.04.2023)
29. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз і рекомендації/за ред. Юліане Бестер-Дільгер. 2-е вид. Київ: Києво-Могилян. акад., 2010. С. 363.

30. Мовна ситуація в Україні та дискусії навколо українського правопису//Київський проект: інститут Кеннана. Київ, 2002. С. 2- 54.
- 31.Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. Київ: ППіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. С. 398.
32. Мовна ситуація України в соціолінгвістичних вимірах. Війна з Росією вплинула на багатьох. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30586236.html> (дата звернення: 15.06.2022).
33. Мовний омбудсмен України. У 2023 році громадяни продовжують активно фіксувати найбільше порушень мовного закону у сфері обслуговування [Прес-реліз]. Офіційний веб-сайт Мовного омбудсмена України. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/u-2023-rotsi-hromadiany-prodovzhuiut-fiksuvaty-naibilshe-porushen-movnoho-zakonu-u-sferi-obsluhovuvannia> (дата звернення: 28.04.2023).
34. Нікішина В. Проблеми звукової інтерференції у професійно орієнтованому перекладі// ВД «Молодий вчений», 2019. С. 1-4.
35. Павліченко Ю. Білінгвізм в Україні: причини й наслідки/Управління розвитком, 2013. №15. С 37.
- 36.Палінська О. Переключення мовного коду в ситуації полілінгвізму (на матеріалі ідіолекту Ольги Кобилянської). Вид. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2004. С. 19.
37. Подоляк І. Мовне божевілля. Український тиждень, 2017. №18(494). С 16 URL: <http://tyzhden.ua/Columns/50/191480> (дата звернення: 12.11.2022).
38. Пономарів О. Суржик: історія виникнення та становлення, 2009
39. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія – Полтава: Довкілля – К, 2006. С 716.
40. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля – К, 2010. С 845.

41. Селігей П. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання.//К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2012. С. 18.
42. Сербенська О. Суржик: «низька мова», безлад чи мовна патологія? Мовні конфлікти і гармонізація суспільства. Київ, 2002. С. 7.
43. Сименко Ю. Проблема двомовності в сучасній Україні в соціокультурному аспекті/Управління розвитком, 2014. №12. С 130-131.
44. Соколова С. Дослідження мовної ситуації як міждисциплінарна та міжвідомча проблема. Київ: Інститут української мови НАН України, 2018. С. 97.
45. СТБ запускає програму «Солов'їне шоу», щоб допомогти українцям покращити знання рідної мови [Електронний ресурс]. Detector media. (2022, September 23). URL: <https://detector.madia/production/article/203095/2022-09-23-sbt-zapuskaie-programu-solovine-shou-shchob-dopomogty-ukraintsayam-polipshuyu-znannya-ridnoi-movu/> (дата звернення: 12.03.23)
46. Ткаченко Б. Питання міжмовних конфліктів і деякі тенденції їх висвітлення в зарубіжному мовознавстві//Мовознавство, 1971. С. 62.
47. Узунов С. Мовна ситуація в Україні: білінгвізм чи диглосія?//Українське мовознавство. Київ, 2014. С. 81-93.
48. Українська мова і сучасна мовна ситуація на Полтавщині/ за матеріалами наук. конф. (16-17 черв. 1998 р.)/ред.: М. Степаненко; Полтав. держ. пед. ін-т ім. В.Г.Короленка. - Полтава, 1998. С. 83.
49. Українська мова: енциклопедія. Київ, 2007. С. 553-575.
50. Українські автентичні слова, які замінила Радянська влада. [Електронний ресурс]. URL: <https://vikna.tv/styl-zhyttya/ukrayinski-avtentychni-slova-yaki-zaminyla-radyanska-vlada> (дата звернення: 16.04.2023)

51. Diglossia//The linguistics encyclopedia. London and New York, 1995. P. 15–30.
52. Dyudyuk A., Kalyuzhna-Duliba L. Methods in Language and Social Interaction Research. Willey-Blackwell, 2017. P 17-107.
53. Fishman J. Bilingualism with and without diglossia; Diglossia with and without bilingualism//Oxford: Wiley-Blackwell, 2003. – P. 359–366.
54. Fishman J. The sociology of language. Advances in the Sociology of Language. 1971. Volume 1.
55. Haugen E. Language Planning. In: Ammon, U. (ed.) Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society. Berlin; New York. P. 627.
56. Jonson D. C. Language Policy. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013.
57. Lambert W, Peal E. The relation of bilingualism to intelligence//American Psychological Association, 1962.

02.05.2023

Анотація

Магеря К. М. Двомовність в Україні (на матеріалі опитування уродженців Полтавської області)

У роботі було розглянуте явище двомовності на території України, введені суміжні поняття, визначений їх взаємозв'язок із досліджуваним явищем, проведений аналіз причин та наслідків його виникнення.

Матеріалами для проведення дослідження були роботи українських та зарубіжних вчених, результати опитувань, проведених в межах інших досліджень. Також було проведене власне опитування, а на його основі й аналіз даних та співставлення їх з теоретичними даними.

Дана робота залишає за собою можливості для подальшого дослідження та ширшого розкриття теми в майбутньому та може бути використана при проведенні інших досліджень.

Ключові слова: двомовність, білінгвізм, інтерференція, диглосія, суржик, мовне планування, мовна політика.

Summary

Maheria K. M. Bilingualism in Ukraine (based on the survey of natives of the Poltava region)

In the research, there were considered the phenomenon of bilingualism in Ukraine, introduced related concepts, determined their relationships with the phenomenon, and analyzed the causes and consequences of its occurrence.

The materials for the study were the researches of Ukrainian and foreign scientists, and the results of surveys conducted in other studies. We also conducted our own survey, analyzed received data, and compared them with theoretical data.

This research keeps the opportunity for further research of the topic and can be used in other studies.

Key words: bilingualism, language interference, diglossia, surzhyk, language planning, language policy.